

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVII. évf.

1902. Május—Június.

3-ik füzet.

Amerikai unitarismus.¹

Mint mindenütt a világ más részeiben, úgy Amerikában is azt hirdetik az unitáriusok, hogy az unitarismus történelmi eredete egyidejű az emberi léleknek az Isten egységéről való felfogásával. E felfogással találkozunk már a hindú védákban, melyeknek régisége túlhaladja történelmi ismeretünket. A zsidók szent irataiból nyomozni tudjuk, hogy miként emelkedtek ők a több istenben való hitről az egyetlen szellemi fensőbbség tudatára. A kereszténység három első százévében tisztán unitárius volt. A Márk evangéliumában, mely történelmi rendben a legelső, Jézusról csupán, mint isteni emberről van említés; az új testamentum többi könyvének keletkezési ideje és iránya pedig tisztán mutatja, hogy az istenség hármasságában való hit miként nyert határozottabb alakot, míg később Konstantin császár a niceaei zsinaton dogmává tette a Jézus istenségében való felfogást, melyhez aztán egy harmadik személy istensége is illesztetett.

Amerikába az első bevándorlók vitték be az unitarismust. Szelleme a reformatiónak, az egyéni itélet jogának szelleme volt. Az egyéni itélet joga és kötelessége vallásos dolgokban, az értelem uralma a legmagasabb birodalomban, hová csak emberi ész felhatholhat és az igazság fokozatos kijelentése -- a reformatio és az első bevándorlók hitének szelleme: ezek teremtették meg az amerikai unitarismust. Ez alapon a legelső unitárius egyház Bostonban alakult „King's Chapel” név alatt. Papja az akkori idők szelleméhez mért teljes szabadelvűséggel bírt, ki a régi püspöki egyház rítusát ez irányban megváltoztatta, s az egyházban ez a rítus áll ma is. A második egyházat Priestley József alapította Philadelphióban, az oxygén felfedezője, ki nézeteiért Angliából menekült Amerikába.

¹ Mills F. Benjamin: „Unitarism, Old and New“ San-Francisco, California, 1902.

A szabadelvű szellem azonban Új-Angliában hódított a legszélesebb körben. A legelső congregationalis egyházaknak nem volt semmi dogmájuk — s ma az új-angliai legtöbb orthodox egyház kezd e régi nyomra visszatérni. Bostonban a „déli congregationalis egyház“ — a legnevezetesebb mindenik között — már eltörölt minden kötelező tantételt, s a tagok egyszerű szövetséget kötnek arra nézve, hogy együtt munkálnak ama hitben, melyet mindnyájokban az isteni kijelentés vezérel. Minderre pedig nem volt szükséges semmi hivatalos határozat; a pap egyszerűen megváltoztatta beszédei szellemét, ennek nyomán a nép is lassankint hozzászokott a kötelező dogma nélküli valláshoz — és ma már Massachusettsben a legrégebb congregationalis egyházak unitáriusokká lettek. Bostonban nem nevezik magukat így, hanem „orthodox“ és „unitárius congregationalistáknak,“ mivel e szó arra vonatkozik, hogy maga a gyülekezet (congregatio) intézi az egyház ügyeit — s e tekintetben mindkettőnek majdnem egy a jelentése és hivatása. Bostonban, Salemben, Plymouthban, Newburyportban és az ezek körül fekvő helységekben minden egyház unitárius.

Amerikában az első vitatkozások a Jézus személye körül forogtak, s e részben mind az unitáriusok, mind ellenfeleik a bibliából merítették érveiket. Az első unitáriusok nem hivatkoztak az értelemre, hanem a szentírást, mint végső tekintélyt fogadták el. Hittek a Jézus istenségében, de nem tartották őt az Atyával egyenlőnek. A mint e viták a múlt százév elején mind hevesebbek lettek, azok, kik addig oly elszántan ragaszkodtak a szentírás tekintélyéhez, egyszerre azt kezdték: „Mi is az a szentírás, melyre mi hivatkozunk?“ És ime, úgy találták, hogy az ó- és új testamentum egyszerűen zsidó irodalom; s ennek nyomán épen, mint az unitárius, úgy a congregationalis és püspöki egyházak is kénytelenek föladni ez irodalom csilhatatlanságát. Természetesen ők sem tagadják meg egyes részekről az isteni ihletést, különösen a melyek az emberi nem eredetéről és végzetéről örök igazságokat jelentettek ki, — de teljes egészében ma már ott is megszűnt hatni régi varázslatos ereje.

Később a tudományok föllendülését és vívmányait csupán az unitáriusok üdvözölték örömmel. Az unitáriusok sohasem tekintették a tudományt a vallás szolgájának, hanem kiegészítő részének, mely különösen az evolutio tanával tett nagy szolgálatot az emberi nemnek. S csodálatos, hogy e tan más egyházakban a leghevesebb

ellenzésre talál — holott annak igazságai a régi theologiai gondolkodásnak teljesen új irányt szabtak, mely feltartóztatlanul hódít. Az unitáriusok azt tartják, hogy a felkutatott világrendszerből a tudomány sem nyílvánít ki egyebet, mint amaz isteni munkálatot, melyre a vallásos hit vezet.

Később az amerikai unitarismusban két irányzat keletkezett. Ugyanis, nyugaton inkább hajlottak a megindúlt szabadabb szellem felé, míg keleten Channing vezérlete alatt, újra visszatértek a Jézus személyéről szóló kérdésekhez, — a nélkül azonban, hogy az alapelvekben egyik fél is különbözött volna a másiktól. Abban az időben a közlekedés kelet és nyugat között igen nehéz lévén, egy pillanatra úgy látszott, hogy a két pártra szakadás kikerülhetetlen, — míg 1894-ben a Saratogában tartott nemzeti conferentián a két fél egygyé olvadt és egy közös határozatot fogadtak el hitelveikre vonatkozólag, mely a következő: „A jelenlevő egyházak elfogadják a Jézus vallását, az ő tanításával összhangzólag azt állítva, hogy a gyakorlati vallás lényege az Isten és ember iránti szeretet, s mindazokat elfogadjuk munkatársainknak, kik, habár hitelveikben különböznek tőlünk, szellemünkkel és gyakorlati céljainkkal rokonszenveznek.“ Ezt a határozatot is azonban csak alapnak tekintették a tovább fejlődésre. Még a keresztény nevezetet sem mind tartják feltétlenül szükségesnek a használatban. Az amerikai unitarismus jellemzésére legmegfelelőbb Barrowsnak, a „Christian Register“ szerkesztőjének és a Congressus tagjának ama kijelentése, mely szerint: „az unitarismus a történelmi kereszténységnek ama szabad és fokozatos fejlődésében határozódik, mely arra igyekszik, hogy összhangban álljon az általános erkölesi és vallási elvekkel.“ Egy ilyen elv követése inkább célhoz is vezet, mint a Jézus személyéről vagy az írás esalhatatlanságáról való értelem nélküli fejtegetések.

A mi az amerikai unitáriusok hitét illeti, semmiféle tantételük nincsen, a mi az egyházak hiveire nézve bárminő értelemben is kötelező lenne. Míg az orthodox egyházaknak senkisé is lehet tagja, míg Istenről, emberről, Krisztusról, bibliáról és jövő életéről ilyen vagy olyan hitet nem tesz, — addig az unitáriusok semmi dogmai tekintélyhez nem kötik üdvösségüket. S habár a hit dolgában mindenki az egyéni lelkiismeret meggyőződését tartja legfőbb tekintélynek, az unitáriusok a lényeges dolgokban mégis inkább megegyeznek, mint bármely más felekezet hívei — és pedig anélkül,

hogy erre a legkevésbé is törekednének. Általában a következő négy alapelvet fogadják el: Először, az igazság becsülését, mely fokozatosan lesz ismeretessé az emberek között. Másodszor, az egyház és az egyén tökéletes szabadságát. Minden egyház követhet és terjeszthet bármilyen hitet és éppen így az egyén is. Harmadszor, a jellem üdvözítő voltát. Ez az unitárius egyház alapja; mint dr. Hale mondja: „A praedestinationáról lehet negyven-féle elmélet, de tiszta életre vezető út csak egy.“ Negyedszer, a másokért való szolgálat kötelezettségét. Amerika legnagyobb városaiban, hol ez elv gyakorlására oly széles kör nyílik, a jótékony intézmények vezető emberei majdnem mind unitáriusok, kik a néppel személyesen érintkeznek.

A theologiai elméletekre vonatkozólag, főbb vonásokban a következőket fogadják el általánosan. Míg minden más felekezet az Isten megismerhetetlen lényegéről állít fel képzeleti elméleteket és az emberről alig emlékszik meg, — az unitáriusok e részben az emberi természet méltóságát emelik első helyre. Hiszik, hogy minden emberben van valami, a miért érdemes, de szent kötelesség is munkálni. „Ha az ember nem ismeri atyjafiát, a kit lát, hogyan ismerje meg Istent, a kit sohasem látott?“ Az emberi természet tanulmányozása közben jutunk el az igazság, szeretet és kötelesség eszméire, melyek Istenhez vezetnek vissza. Az embert a külső világban levő környezete teszi azzá, a mi. E környezetben levő nagyság, jóság, hatalom, bölcsesség, szeretet mindenek előtt megvolt, mindeneknél nagyobb, az adja az embernek a lelkiismeretet, az értelmet, melyek által fel tud fogni mindent. Az emberiség ismerete, az Istenség ismerete. Az Istenség azonban nemcsak az emberhez való viszonyából ismerhető meg, hanem ama ezéltudatos rendből, mely a világegyetemben levő minden munkában megnyilvánul; amaz egységességből, mely minden dolgokat egy ezél felé vezet. Az unitárius név minden dolgoknak emez egységességét fejezi ki, Isten megtestesülését a földön, az égen és minden más világban. Dr. Savage new-yorki lelkész a következőkben adja az unitárius névnek talán leghelyesebb értelmezését: e név ugyanis jelenti „a lényeg, az élet, az ember, az erkölcs, a vallás, a ezél és a végzet egységét.“

Mintthogy az unitárius egyház tanításai a lehető legszélesebb alapokon nyugosznak, az egyházba a tagok felvétele sinesen semmi különös formulához kötve. Egyszerűen beírják a nevüket egy

könyvbe, vagy csak tudtul adják a papnak, hogy unitáriusok kívánnak lenni — de semmi kérdésre megfelelni nem köteleztetnek. Hivatalos egyházszervezetről, fegyelem gyakorlásáról semmit sem tudnak, mert nem te intik magukat egymás kritikusaiknak, vagy éppen bíráinak, hanem testvéreknek, kik egymás segítésére egyesülnek. Minden gyülekezet maga határozza meg szabályait, melyek más egyházakra nem kötelezők — és a melyeket bármikor megváltoztathat. A tisztviselők demokratikus alapon évről-évre választatnak. Az istentisztelet nincsen kötelező ceremóniához kötve; senki sem tartozik térdelni, vagy állani imádság közben, vagy énekelni a többiekkel, ha más meggyőződésben van. A Harvard-egyetemen, mely tisztán unitárius intézet, lehet tanár bármiféle felekezetű ember, csak az lévén szükséges, hogy tanításaiban terjeszsze az igazságot.

Hogy ilyen alapokon az unitarismus minő eredményeket ért el Amerikában, mutatja a tudósoknak, költőknek, államférfiaknak hosszú névsora, kik e hitet vallották. Parker Tivadar beszédei korszakot alkottak; Emerson, életével és munkáival a világ legelső prófétái között áll; Everett Hale a legnemesebb irányú klubokat alapította, úgyszintén a már működő nemzetközi békebiróságot. Starr King, Jefferson, Franklin Benjamin, Adams, Quincy Adams, Webster, Marshall, Everett, Sumner stb mindannyian különösen az államférfiai erények legkiválóbb képviselői. A költők közül elegendő lesz megemlíteni Longfellow-t, Whittiert, kiknek hymnusait mindegyik egyházban éneklék. Longfellownak Londonban, az „egyedül üdvözítő anglikán egyház“ Walhallájában, a Westminster Abbeyben szobrot emeltek. — Az unitáriusok a jótékonyság terén is páratlan eredményt értek el; ugyiszólva a legtöbb jótékony intézetet ők alapították — mégis egyetlen kórház, segítő egyesület „unitárius“ ezímmel nem található.

Az unitarismusnak szintén igen nagy hatása van az orthodox egyházakra; ezekben ugyanis ma azt tanítják, a mit az unitáriusok ezelőtt félszáz évvel hirdettek, mert a dogmák tikkadt talajából többé nem fakad éltető víz a szomjuhozó léleknek. Mint a judaizmus a bálvány-imáadásból, a kereszténység a judaizmusból fejlődött — úgy az unitarismus a kereszténység tökéletesítésére van hivatva. Az unitarismus azt az ébredező szellemet szolgálja, mely egykoron egyesíteni fogja az egész emberi nemet, s e nagy ezéért buzgolkodó munkájában társakül fogadja mindazokat, kik tanulni, élni és szeretni ez irányban igyekeznek.

A nyelvérzék és az iskola.*

Különösen hangzó váddal lepte meg pár évvel ezelőtt Daudet Alphonse a francia középiskolát. A francia diákok — úgymond — annyira meg tudják tanítani a tollforgatás mesterségére, hogy éppen ezzel az alapos tanítással ölnék ki belőle minden eredetiséget. Azért olyan színtelen, azért olyan egy kaptafára húzott, olyan eredetiség nélkül való a mai francia próza, mert a tollforgatás hagyományos mesterfogásaira igen rászoktatják a diákokat.

Boldog ország mi! Minket ugyan nem érhet ilyenfajta vád. Irni és beszélni. Azt ugyancsak tudunk. Kívált beszélni. Mindnyájunkban egy-egy Peitho lakik albrétben. A kisujjunkba több beszéd-készség szorult, mint hat németbe. Csak a szűrünk ujját kell megráznunk s potyog a szó, mint az istenáldás. Pennát, igaz, nem szeretünk a kezünkbe fogni, de nem azért, mintha nem értenék a forgatásához. Értünk bizony. Tanulni ugyan nem tanultuk, de hát minek is törtük volna magunkat, mikor már a bölesőben nyelv- és tollforgatásra voltunk praedestinálva. Aztán meg hát szeretjük is ám ezt a mi édes magyar nyelvünket, vagy mi a szösz!/? Az anyatejjel szívtuk magunkba — már a kik szívtuk. Alkalmadtán kifeszítjük a mellünket s nagyot rikoltunk a híg levegőbe. Hadd lássa a világ s csodálja, milyen büszke magyarok vagyunk mi s mennyire lángolunk a hazáért. Ki merne rajta kételkedni, ha mondjuk s az öklünket is rázzuk mellé? Senki. Csak néha akad egy-egy rossz májú kritikus, a ki azt meri állítani, hogy a hangunk hamis, a beszédünk hibás, a lelkesedésünk gyerekes. Szeretni szerethetjük nyelvünket, de beszélni nem tudjuk. Szerenesére senki sem hallgat az ilyen akadékoskodó bolondra. És mi tovább beszélhetünk és tovább verhetjük a mellünket s — Hunnia boldog.

De hagyjuk a tréfát: belesajdul az ember szive. Általános nyelvromlás korában élünk. Ezer éves hazánkban ezer éves küzdelem volt a sorsa ennek a testvértelen nemzetnek. A végzet átka nehezült ránk, talán azért, mert legbeesesebb kincsünket, fajunk és nemzetiségünk fennmaradásának egyetlen biztos zálogát, nemzeti nyelvünket, sosem tudtuk kellőleg megbecsülni. Nem rajtunk mult, hogy egészen el nem feledtük. A köntösünkre mindig kényesebbek

* Tanári székfoglaló értekezés.